

Марина Ф. КУРЕШЕВИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику

АКТИВНИ ПАРТИЦИПИ У СРЕДЊЕМ СТИЛУ СРПСКЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ПИСМЕНОСТИ: МОГУЋ ПРАВАЦ РАЗВОЈА СРПског КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА**

Главни предмет овог рада јесте употреба активних партиципа, једне од одлика књишког начина изражавања, у средњем стилу српске средњовековне писмености. Овај стил реализовао се у делима неканонског карактера и(ли) профаног садржаја и представља српскословенски језик функционално прилагођен широј читалачкој публици, тј. књижевни језик чија је норма била отворена за утицаје из старосрпског вернакулара. Употреба активних партиципа описује се са морфосинтакског, комуникативног и стилског аспекта, а забележена одступања од књижевнојезичке норме сагледавају се у светлу процеса који су се дешавали у вернакуларној бази (адвербијализација партиципа и њихово претварање у сентенцијалне форме), а део су општег типолошког преображаја језика од номиналног ка вербалном типу.

Поред тога што су књишко, партиципи су истовремено и наративно средство. Стога, основни корпус истраживања представљају издања и рукописи српских средњовековних преписа старозаветних и новозаветних апокрифа, романа и повести, насталих у периоду XIV–XVII века. Циљ истраживања јесте откривање оних реализација активних партиципа и специфичности њихове употребе које се могу сматрати функционалностилском одликом средњег стила српске средњовековне писмености.

Кључне речи: српска средњовековна писменост, историја српског књижевног језика, српскословенски језик, средњи стил, синтакса, активни партиципи, средњовековни романи и повести, апокрифи.

1. О СРЕДЊЕМ СТИЛУ СРПСКЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ПИСМЕНОСТИ. Српску средњовековну писменост карактерише коегзистирање два језичка идиома, српскословенског и старосрпског,¹ чија је употреба у условима хомогене диглосије била функцио-

---

*marina.kuresevic@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Српскословенски језик се дефинише као редакција старословенског језика, настала у процесу прилагођавања старословенског старосрпском фонолошком систему (уп. Грковић-Мејџор 2007а: 427). Под

нално разграничена. Оба језика су имала своју норму² и свој развој. За разлику од старосрпског, норму српскословенског је одликовала извесна стабилност (нарочито изражена у делима сакралног карактера), сложенији комплекс језичких средстава и развијенија функционалностилска издиференцираност. Како су црквена литература и оригинална остварења српске средњовековне књижевности достојни представници високонормираног српскословенског са минималним иновацијама у односу на наслеђени старословенски систем, значајну улогу у разумевању унутрашње и спољашње динамике развоја српскословенског језика³ имала су књижевна дела преводног и неконфесионалног карактера (тј. дела старе белетристике). Припадајући граничној жанровској зони у којој се укрштају сфере употребе два језичка идиома, ови текстови се разликују по својим језичким и стилским реализацијама – у једнима се њихов језик на граматичком и стилском плану саображава обрасцима у литургијским текстовима, а у другима он постаје отворенији за иновације пореклом из старосрпског вернакулара на свим језичким нивоима, док се на стилском плану приближава језичким обрасцима својственим усменој комуникацији.

Приближавање српскословенског старосрпском вернакулару на стилском плану подразумевало је давање извесне предности оним језичким елементима из регистра синтаксичко-семантичких и лексичких средстава књижевног језика који постоје и у старосрпском, али и својеврсно прожимање књишких и вернакуларних црта, што је омогућавала хомогена диглосија. Главни подстицај за такву употребу језика био је функционалностилско прилагођавање широј читалачкој публици (Грковић-Мејџор 2007б: 255–256). То је водило до стварања *средњег стила* српске средњовековне писмености, који се још назива и нижим функционалним стилем српскословенског⁴ (Грковић-Мејџор 2007а: 452–453; Куршевић 2016: 134–135).

Основни циљ овог рада јесте представљање одлика средњег стила српске средњовековне писмености у оном сегменту граматичког система који се сматра специфичком књижевног језика у односу на вернакулар, а то су активни партиципи.⁵

старосрпским подразумевамо староштокавску дијалекатску базу са својим територијалним варијантама (уп. Грковић-Мејџор 2007б: 253).

²Норма, схваћена као укупност најубичајенијих и традицијом сачуваних елемената језичке структуре, јесте била одликом и српскословенског и старосрпског језика. Она је у средњем веку била имплицитно дефинисана и одражавала се кроз верно преписивање и подражавање ауторитативних текстова, тј. језичких образаца. При том је „еталон српскословенске норме био старословенски текст” (Грковић-Мејџор 2007б: 253–254).

³Унутрашња динамика развоја српскословенског подразумева његову жанровски условљену функционалностилску варијантност, док се спољашња испољава кроз међусобне утицаје њега и њему функционално комплементарног старосрпског идиома (Грковић-Мејџор 2007б: 255–257, 263).

⁴О језику српске средњовековне књижевности посматраном са аспекта поштовања наслеђене норме говоримо као о језику у којем се у основи разликују два функционална стила: виши и нижи (Грковић-Мејџор 2007а: 443–459). Слична ситуација карактерисала је и друге језике из ареала Православне Славије. Упркос шароликости у терминолошком погледу, њима су именовани суштински исти појмови. Тако, на пример, у терминологији Н. И. Толстоја (2004: 5–22) то су стари словенски књижевни језик и књишко-словенски језик староруског, старосрпског или старобугарског типа, В. М. Живов (1988) говори о стандардном и хибридном типу књижевног језика у средњем веку, М. Ј. Ремњова (Ремнева 2003: 27–41) разликује црквенословенски строге и снижене норме.

⁵Напомињемо да је преглед функција партиципа и карактеристика њихове употребе у српскословенском дат у раду Ј. Грковић-Мејџор 2007а: 231–258. Како је то истраживање засновано на оригиналним делима српске средњовековне писмености, који жанровски припадају сакрално обележеној литератури, намера нам је да нашим истраживањем, базираним на делима преводне књижевности профаног карактера, употпунимо представу о употреби партиципа у оквиру српскословенске писмености као целине.

2. Активни партиципи у српскословенском језику: типолошки и функционалностилски аспекти. Активни партиципи (у даљем тексту акт. птц.) у српскословенском језику представљају старословенско наслеђе, чија употреба има своје типолошке и функционалностилске аспекте. Специфичност природе акт. птц.⁶ условила је широки синтаксичко-семантички распон њихових реализација у старословенском, те се разликују употребе у којима доминирају њихова номинална својства и оне у којима долази до изражаја њихов глаголски карактер.⁷

Прасловенско порекло птц. и птц. конструкција доказује се компаративном методом на индоевропском плану, а у сагласју је и са налазима језичке типологије.⁸ Типолошки преображај касног прасловенског од језика са већом аутономијом реченичних елемената ка језику са јасно израженим предикативним центром, инициран развојем синтаксичке транзитивности,⁹ доводио је, између осталог, до промена и у птц. систему. Оне су се одвијале у два правца: а) у правцу постепеног преображаја полусамосталних птц. форми у структуре које су биле синтаксички зависне од главног предиката и б) у правцу њихове замене сентенцијалним структурама које су прецизније исказивале њихов реченични садржај. То је зависило од јачине њихове синтаксичке везе са главним реченичним предикатом.¹⁰

Птц. су, дакле, у време настанка словенске писмености у говорној бази били латентно могућа, али ретко употребљавана средства (Večerka 1996: 199; Живов 2017: 329). Грчки књижевни језик је у домену птц. фразе утицао на однос ових конструкција и њихових конкурентних средстава изражавања, чиме је деловао на промену њиховог статуса унутар старословенског (Večerka 1997: 377). Многе птц. конструкције су тако добиле стилски маркирану улогу поставши одликом књишког начина изражавања¹¹ од почетака словенске писмености, док су друге, испрва заједничке књижевном језику и вернакулару,¹² стицале статус књишког средства тек након њиховог губљења из вернакулара, тј. након њихове замене сентенцијалним структурама, или након трансформације кратких форми конгруентних партиципа

⁶ Изведени од глаголских основа (презентске и инфинитивне), чије је основно значење исказивање радње која траје или која је завршена, и форманта *-nt-* / *-us-* на који се додају наставци за род и падеж, првобитно су исказивали стање субјекта за време вршења главне радње или непосредно пре ње (Mihaљевић 2014: 172, 176–177).

⁷ Називи партиципских конструкција и функција, коришћени у овом раду, преузети су из следећих студија: Večerka 1961 и Грковић-Мејџор 2007а: 237–258.

⁸ То су била аутономна или полуаутономна предикативна средства, потврђена и у другим старим индоевропским језицима, помоћу којих се у условима неразвијености површинске хипотаксе могла исказивати семантичка субординација (Меје 1965: 204; Lehmann 1980: 177–124; Beekes 1995: 249; Грковић-Мејџор 2013: 63–64).

⁹ О манифестацијама ове типолошке промене, релевантним за словенске језике в. Грковић-Мејџор 2013: 33–54.

¹⁰ Леп пример описаног процеса представља историја апсолутног датива, који је у старосрпском још пре појаве првих писаних споменика изгубљен, тј. замењен зависном (најчешће временском) реченицом, будући да је представљао секундарно предикатско језгро, слабије синтаксички везано за управну предикацију (Грковић-Мејџор 2013: 66–68).

¹¹ Такав статус се може приписати птц. у функцији супстантива, атрибута или унутар конструкције апсолутног датива, будући да је на њихово активирање (супстантивизирани птц.), повећану фреквенцију појављивања (детерминативни птц.) или ревитализацију (апсолутни датив) утицао грчки језик (уп. Večerka 1965: 35, 45–56; Грковић-Мејџор 2013: 64–65).

¹² Такав статус имају птц. у функцији предикативног атрибута (унутар конструкције акузатива са птц.), у функцији герунда и у позицији предикатива (уп. Večerka 1961: 59, 72–74, 126).

у неконгруентне форме (герунде).¹³ Понеке употребе птц.¹⁴ заузимале су периферну позицију унутар старословенског граматичког система, будући да се сматрају карактеристиком вернакуларног регистра синтаксичких средстава (Večerka 1961: 107–108, 134).

Српскословенски језик високог стила реализован у делима сакралног карактера чува правилну, функционално разуђену и интензивнију употребу акт. птц. као номиналног средства, док се еволуција у њиховом функционисању, иницирана интерференцијом српскословенског и старосрпског вернакулара, у којем је процес преосмишљавања акт. птц. у друге форме спонтано настављен, најпре одражавала у књижевним текстовима профаног карактера. Стога птц. представљају област синтаксе у којој се најбоље испољава диференцијација не само између српскословенског и старосрпског регистра већ и између вишег и нижег стила српскословенског, односно вишег и средњег стила српске средњовековне писмености.¹⁵

3. Корпус. Истраживање је спроведено на издањима и рукописима српских средњовековних преписа старозаветних и новозаветних апокрифа, романа и повести. Међу текстовима су се нашли преписи из времена од XIV до XVII века потекли из рукописних књига насталих на простору од Хиландара до југозапада и запада штокавског говорног подручја.¹⁶ Овако осмишљен корпус обухвата различите писарске традиције које репрезентују различите приступе писаној речи.¹⁷ Анализирани текстови се међусобно разликују по својој језичкој и стилској реализацији,¹⁸ али припадају истом типу дискурса – наративима.¹⁹ То нам омогућава прави увид у дистрибуцију и фреквенцију птц. у зависности од типа и стила језика, а флексибилнија књижевнојезичка норма реализована у текстовима профаног карактера дозвољава нам да пратимо интерференцију књишких и вернакуларних црта у овом домену језичког система.²⁰ Такође, треба истаћи да се функционалностилске одлике језика текста или групе текстова боље испољавају процентуално исказаним префе-

¹³ Многи аутори говоре да описани процес адвербијализације партиципа у словенским језицима траје током XII и XIII века, и да се окончао у XIV веку. Он је потврђен како у старосрпском (Brozović, Ivić 1988: 34), тако и у староруском (Борковский, Кузнецов 1963: 354–355).

¹⁴ Мисли се на птц. спојене са финитним глаголом везником / партикулом *и* и конструкцију апсолутног номинатива.

¹⁵ Овом приликом нашу пажњу усмерили смо на саме акт. птц., на њихове морфосинтаксичке, комуникативне и стилске карактеристике употребе, док су њихове конкурентне форме остале ван нашег интересовања.

¹⁶ Списак извора дат је на крају рада.

¹⁷ Тако је, на пример, запажено да се у текстовима насталим у оквирима хиландарске преводилачке школе реализује српскословенски вишег стила (уп. Грковић-Мејџор 2007а: 306), док је у оним потеклим са запада штокавске територије запажен ранији продор вернакуларних елемената у књижевни језик (Ивић 1986: 120; Грковић-Мејџор 2007б: 260).

¹⁸ У зависности од језика којим су писани и од степена поштовања књижевнојезичке норме, анализирани текстови смо разврстали на три групе: 1) текстови писани српскословенским вишег стила (ДАТ и СиИ), 2) текстови писани српскословенским нижег стила (НБС 53, Ник. 52, СА, БА и САТ) и 3) текстови писани у основи старосрпским језиком (ГА и РоТ).

¹⁹ Наративе, као тип дискурса, одликује следећа стратегија приповедања. Причајући по правилу о прошлим догађајима, они теже да их искажу оним редоследом како су се и дешавали, разграничавајући притом главни наративни ток – који помера приповедање унапред – од споредног – у којем се ради мотивисања главне радње дају описи атмосфере, људи и простора.

²⁰ Ј. Грковић-Мејџор (2013: 56) истиче важност истраживање ове врсте текстова као секундарних извора за историју старосрпског језика, а В. М. Живов (1988: 57) за разумевање развојних путева руског књижевног језика новог типа.

ренцијама писара ка употреби књишких средстава и степеном њиховог поштовања књижевнојезичке норме него опозицијама присуство–одсуство неке црте (Радовановић 1996: 10; Живов 2017: 460).

4. Анализа. Преглед употреба акт. птц. у овом раду даје се према њиховим синтаксичким позицијама унутар којих су процентуално исказане иновације у њиховој реализацији на морфосинтаксичком плану. Поред тога, посебна пажња скренута је и на карактеристике њихове употребе на комуникативном и стилском плану, узимајући у обзир и њихову дискурсну и контекстуалну условљеност.²¹

4.1. *Супстантивизирани и детерминативни партицип*. У функцији именице или именичког детерминатора иступали су по правилу акт. птц. одређеног вида (уп. Већерка 1961: 19, 38–39), што је забележено и у наративним текстовима писаним нижим стилем српскословенског, али не као обавезна карактеристика сваког текста. Индикативном се показује њихова контекстуална везаност за сакрални контекст, као у примеру: *начело премѣдрости стра^с г^не · и разѣмь в^ггль тв^рещинь є* (НБС 53, I: 466/3–6), или за гномске исказе унутар којих реферишу о уопштеним или неодређеним референтима, као у следећем случају: *не истрѣгн бо кѣпарна мла|д|а) остарѣвшѣ ємѣ не трѣди є.* (СА: 39v/10–13). Срећу се и унутар устаљених фраза: *алеѣандрѣ ц(а)рѣ на|д| ц(а)рѣн. вѣсѣмь ж^нвѣщн|м| вѣ іер(о)|с|(о)л(н)мѣ пншѣ* (СА: 85г/1–3). Фреквенција употребе тзв. „чланских” птц. конструкција у овим текстовима је процентуално занемарљива, те се може рећи да таква употреба за њих није својствена. Нешто чешће у њима срећемо атрибутски употребљене птц. – у сличним контекстима, као и њихове супстантивизирание форме: *они се чакъ под^аань · оноуѣ кон рабѣ хранн · а господѣѣ ѡставла · каконо кон пльть ѣмнраюшѣ погѣблаа* (НБС 53, I: 506/2–6), *алеѣандрѣ ц(а)рѣ на|д| ц(а)рѣн с(ы)нѣ филпа ц(а)ра, и оламбѣадѣ ц(а)р(н)це. кѣ обрѣтаюшн|м| се начелннкѡ|м| єврєнсаког г(о)|с|пѡства* (СА: 82v/14–83г/2), понекад и у контекстима који су захтевали кондензацију исказа: *и нар[е]че вєєм(ь) имена и вєєм(ь) вѣщємь · лѣтаюшннмь рєче* (НБС 53, IV: 374/42–43). У функцији именичког детерминатора забележена је и употреба птц. који не конгруира у роду, броју или падежу са својим антецедентом: *трє|х| сїє сѣтворше ѣбы* (СА 26v/10–11), *ка алекєандрѣ п^ннесоше прѣстєнь єгнпацкє кралицн нмѣше снаѣ такоуѣ...* (БА: 286/8–11), као и примери птц. у вернакуларној форми: *ѡа си сѣть прнхѡдекє аг(ь)г(є)лн ѡд[ь] зєємє.* (Ник. 52, I: 574/26). Забележен је и у текстовима на старосрпском,²² нпр. *прєдлогы краа ѣкторь* (РоТ: 53/4; 53/5; 54/11), *лєжєкѣ витеѣа* (РоТ: 63/24).

²¹ Како сведоче досадашња истраживања српскословенских споменика, неке употребе птц. су с временом бивале све мање синтаксички и комуникативно, а све више стилски мотивисане. Ова методологија, коју предлаже А. Корин (Corin 1995: 259–260), налази се и у основи наших истраживања употребе апсолутног датива у српској средњовековној писмености (уп. Курешевић 2006; 2013). Такође, показало се да се различите птц. реализације везују за различите сегменте унутар наратива као надређеног типа дискурса, као и да се у извесним случајевима може уочити и њихова контекстуална условљеност (уп. Курешевић 2014).

²² Ови примери се могу објаснити утицајем књишког начина изражавања. То је могло бити условљено текстуалном или стилском нормом жанра, или пак индивидуалном одликом језика писара (уп. Грковић-Мејџор 2007б: 265).

Табела 1. Преглед фреквенције супстантивизираних и детерминативних птц. по анализираним текстовима

	српскословенски вишег стила		српскословенски нижег стила					старосрпски	
	ДАТ	СиИ	НБС 53	САТ	Ник. 52	СА	БА	ГА	РоТ
супст. птц.	4/102 3,96%	47/410 11,46%	2/50 1%	0/9 0%	0/56 0%	74/1367 5,39%	8/645 1,24%	2/311 0,64%	0/55 0%
		20,4% иже+птц.				1,2% иже+птц.			
дет. птц.	12/102 11,76%	37/410 9,02%	5/50 10%	1/9 11,11%	8/56 14,29%	169/1367 12,37%	51/645 7,91%	29/311 9,32%	5/55 9,09%
	8,3% у неконгр. форми	2,7% у неконгр. форми			50% у неконгр. / верн. форми	27,52% у неконгр. форми	45,1% у не- конгр. форми	86,21% у верн. форми	20% у верн. форми

супст. птц. = супстантивизирани партицип, дет. птц. = детерминативни партицип, неконгр. форма = неконгруентна форма, верн. форма = вернакуларна форма

Иако се птц. у овој функцији спорадично срећу и у наративним текстовима на старосрпском, они су пре свега одлика књишког регистра. Показује се да фреквенција и дистрибуција употребе ових средстава, будући да је у вези са садржином текстова, није релевантан критеријум за разликовање вишег и нижег стила српскословенског. Друге карактеристике се показују диференцијалним: присуство „чланских” конструкција у функцији именице у тексту може да буде показатељ вишег стила, док на снижавања стила указује процентуално чешћа употреба детерминативног птц. у неконгруентном облику. Ван домена књижевнојезичке норме остаје употреба вернакуларне форме у овим функцијама.

4.2. *Активни партиципи у функцији герунда (секундарног предиката).* У старословенском језику представљали су уобичајено средство за исказивање пратеће радње главног предиката са општим и неодређеним адвербијалним значењем у таутоубјекатским структурама.²³ Ово је најчешћа функција акт. птц. у анализираним текстовима. Како се конгруентни птц. у функцији герунда сматрају нормом књижевног језика високог стила, а њихове адвербијализоване форме²⁴ почев од краја XIV века одликом вернакуларног регистра, интерференција књижевног језика и вернакуларна, која је била јача у наративним текстовима профаног садржаја, доводила је до појаве њихове адвербијализоване форме (герунда) у књишком фонетском лику. У наративним текстовима писаним нижим стилем српскословенског релативно че-

²³ О морфолошким и синтаксичко-семантичким карактеристикама ове употребе акт. птц. у старословенском в. више у Веџерка 1961: 116–118.

²⁴ У историји старосрпског језика почев од XIV века забележене су форме на *-he/-hu*, за акт. птц. през., и форме на *-vse/-vsi*, за акт. птц. прет. и у позицији других падежа, што упућује на њихову адвербијализацију (уп. Даничић 1874: 356–361; 375–380).

сто забележени су овакви примери: *зашо си бшо мене погѣбно · аѣда детнша послѣшавши* (НБС 53, I: 41a/10–13), и љстнт се родѣ чл(овѣ)чь *не вѣдеще* ннчесо (Ник. 52, I: 574/3–4), и трѣбн гласовни по подобенню *нарѣднѣ* на сретенне ридланомъ ндоше (БА: 21a/7–10). Поред ових забележене су и форме које имају вернакуларни лик: и не *от[ъ]поушахоу* ю да родитѣ чедо свое. нъ *моутекы* варѣ родѣн (Ник. 52, I: 570/20), рнба *тиравѣн* на сѣхо нзринѣ се (БА: 109б/4).

Табела 2. Преглед фреквенције *птц.* у функцији *герунда* по анализираним текстовима

српскословенски вишег стила		српскословенски нижег стила					старосрпски	
ДАГ	СиИ	НБС 53	САГ	Ник. 52	СА	БА	ГА	РоТ
53/102 51,96%	173/410 42,20%	26/50 52%	3/9 33,33%	17/56 30,36%	548/1367 40,12%	394/645 61,06%	186/311 59,81%	15/55 27,27%
		>10% у адв. форми	>60% у адв. форми	>50% у адв. / верн. форми		>50% у адв. / верн. форми	>50% у верн. форми	20% у верн. форми

адв. форма = адвербијализована форма, верн. форма = вернакуларна форма

На основу фреквенције употребе по анализираним текстовима може се закључити да су акт. *птц.* (или форме потекле од њих) у овој функцији стилски необележена средства – као веома погодно језичко средство у наративима, помоћу којих се постиже перспективизација догађаја, срећу се подједнако у текстовима писаним српскословенским и старосрпским језиком. Њихова употреба у адвербијализованој форми и књишком фонетском лику може се сматрати одликом нижег стила српскословенског, док употреба вернакуларне форме представља кршење књижевнојезичке норме.

4.3. *Активни партиципи у функцији независног предиката (самостални предикативни партицип).* У одређеном проценту у свим анализираним текстовима забележене су и структуре у којима су кратке форме акт. *птц.* лишене своје основне комуникативне функције – исказивања пратеће радње главног реченичног предиката, те у којима се њихова употреба приближава независном предикату.²⁵ То је запажено у неколико случајева: а) када се између акт. *птц.* и финитног глагола појављује везник *и*²⁶ и б) када се ове форме јављају у низу или стоје на месту где би се очекивао лични глаголски облик.²⁷

²⁵ Употреба кратких *птц.* у функцији независних предиката сведочи о губљењу њихове основне синтаксичке и комуникативне функције, те се та њихова употреба може посматрати једино на стилском нивоу анализе. Као таква она је потврђена и у текстовима писаним вишим стилем српскословенског (уп. Грковић-Мејџор 2007а: 240–241, 246–247).

²⁶ Као одлика говорног језика, ове структуре потврђене су још у старословенском, чија фреквенција у каснијим споменицима расте (уп. Веџерка 1961: 134–137).

²⁷ У старословенским споменицима овакви примери су веома ретки (уп. Веџерка 1961: 93–98).

У нашем корпусу структуре са везником *и* између птц. и финитног глагола забележене су како у текстовима писаним књижевним језиком: *Ихннлаать же шьдѣ къ цароу и поклонн се емоу.* (СиИ: 269/22), *вєдєши коня въ граѣ тѣа и на вратѣ грѣѣ изыде сѣѣ црѣ нсконя* (САТ: 380/7–8), *сѣтворнѣши се адамѣомѣ образѣомѣ и много блазнии менѣ* (НБС 53, IV: 375/25–26), тако и у текстовима на старосрпском језику: и зато јен *Прѣкѣмоушь краль невѣрѣовавъ* и посла Парнжа *Илезандра оу Грьке* (РоТ: 42/10–11). Са друге стране, употреба птц. у низовима била је својствена пре свега текстовима на српскословенском са дужим наративним пасажима²⁸ исказујући притом след догађаја: се же повннованіе коня *алєзандрѣ вѣдѣвъ.* кљуѣть *обломнѣвъ* и къ немѣѣ *прншь|д|.* и сего *осєдлавъ* и на нь *въсѣ|д|.* на коньско *ѣрнстаніе поѣѣѣ* (СА: 22v/15-23r/4), или опис атмосфере: *алєза|н|дрѣ оупражнѣѣ се на ѣтеніа кннжна. нлнѣдѣ і однсію нзѣѣѣѣ всѣ за годнще. і органѣ велнкы нзѣѣѣѣ за дрѣго годнще. и о сѣѣ же нєнавѣдѣще єго по|д|(о)бны єѣѣ отрѣци въ сколн.* (СА: 16v/7–15). Последњи пример уједно сведочи и о томе да је у оваквим низовима могло доћи и до смене субјеката.

Табела 3. Преглед фреквенције *пти.* у функцији независног предиката по анализираним текстовима

	српскословенски вишег стила		српскословенски нижег стила				старосрпски		
	ДАТ	СиИ	НБС 53	САТ	Ник. 52	СА	БА	ГА	РоТ
	12/102 11,76%	80/410 19,51%	8/50 16%	2/9 22,22%	10/56 17,86%	294/1367 21,51%	119/645 18,46%	74/311 23,79%	15/55 27,27%
а)	41,67%	46,25%	100%	100%	100%	18,85%	52,94%	47,30%	100%
б)	58,33%	53,75%	/	/	/	81,15%	47,06%	51,35%	/

Показује се да употреба птц. повезаног са финитним глаголом везником / партикулом *и* није релевантна за диференцирање књишког и вернакуларног начина изражавања.²⁹ Са друге стране, употребе птц. у низовима, којима се не исказују синтаксички зависне нити комуникативно секундарне предикације, јесу стилско средство које диференцира књижевни језик од вернакуларног, али не и виши од нижег стила изражавања.

²⁸ Занимљиви су резултати компаративне анализе СА и ГА, који представљају две језичке верзије истог текста. У ГА, тексту насталом у процесу понародњавања првобитне српскословенске верзије текста, у великом проценту потврђена је употреба финитног глагола на местима на којима су у СА акт. птц. у низу. Преостале употребе акт. птц. у низу могу се објаснити утицајем предлошка, а не вернакуларном карактеристиком.

²⁹ Томе у прилог говоре и резултати истраживања Ј. Грковић-Мејдор вршених на корпусу текстова који су писани како српскословенским вишег стила (уп. 2007а: 240–241) тако и старосрпским (уп. 2007а: 174–187). Ове структуре, иако имају вернакуларно порекло, ушле су и у књижевни језик и постале саставни део његове норме. Оне заједно са герундски употребљеним птц. заправо представљају два хронолошка слоја исте дубинске структуре, при чему су структуре са везником / партикулом *и* примарније. Њихово коезистирање сведочи о процесу превирања, тј. о процесу успостављања реченице са централизованим главним предикатом, у којем је веома важну улогу играо и развој писмености (Грковић-Мејдор 2007а: 183–184).

4.4. *Активни партиципи у оквиру конструкције апсолутни датив.* Ова конструкција је у старословенском представљала уобичајено средство за исказивање пратеће радње главног предиката са општим и неодређеним адвербијалним значењем у хетеросубјекатским структурама. Иако у великој мери синтаксички и комуникативно мотивисана, њена је употреба од почетака писмености представљала књишку црту (Večerka 1961: 45–56).

У текстовима из нашег корпуса писаним српкословенским нижег стила потврђен је, међутим, и кореферентни апсолутни датив: *исходещѣ же кѣмѣ* къ нѣмѣ рече (СА: 155r/11–12), као и апсолутни датив у функцији независне реченице:³⁰ *егда жидове распѣше г(оспод)а і(со)ус(а) х(рн)с(т)а. и поеть нво(а)н(ь) пр(ѣ)ч(н)ствѣ в(о)городн(ц)ѣ въ дом(ь) свон. рѣзъш(ь)дшнм(ь) се ап(о)с(то)лом(ь) по земан.* (НБС 53, II: 72/2–73/1). Тако употребљена, ова конструкција је често бивала са главним предикатом спојена везником / партикулом *и*: *и тѣ елѣ соущѣ* въ рѣмѣ *вѣ[с](е)лещѣ се.* въкоупѣ съ рѣмланѣн и съ македонѣнн. и прѣидоше къ нѣмѣ вѣса ц(а)р[с]твѣа западнаа. дары елѣ многын и бесцѣннѣе прѣнесоше. (СА: 60v/15–61r /6). Употреба хипотактичких везника уз апсолутни датив у овим текстовима је веома ретко потврђена.³¹ Поред ових, у текстовима писаним нижим стилем сређу се и употребе апсолутног датива са партиципом у облику номинатива:³² *ѣдрнѣши же се нѣмѣ александръ калѣстенѣша оубѣн* (СА: 24v/12–13), и *се ѡждающе нѣмѣ мало врѣмѣ.* и *се быс(ть) гла(сь) ѡтъ вѣшнаго небесе* (Ник 52, I: 574/14–15); *плачуще се чловѣкъ томѣ* и *ѣ дни гласъ его слншахомо* (БА: 98a/6–8). У наративним текстовима писаним у основи старосрпским језиком ово средство је забележено само у формули *семоу же сице ѣкшоу* (РоТ: 57/12), при чему је и унутар формуле у одређеном проценту забележена адвербијализована форма партиципа *свѣмѣ* тако *внѣшн* (ГА: 226/1).

³⁰ Употреба кореферентног апсолутног датива као и апсолутног датива у функцији независне реченице сведоче о губљењу његове синтаксичке и комуникативне мотивисаности и потврђују његов статус стилског средства у језику српске средњовековне писмености (уп. Куршевић 2013).

³¹ Употреба хипотактичких везника уз апсолутни датив потврђена је у старословенским споменицима малим бројем примера, и то пре свега као маркер узрочног значења (уп. Stanislav 1933–34: 22–23), док њихова фреквенција и репертоар расту у редакцијском периоду писмености. Како то запажа и В. М. Живов (2017: 343–344), то је пре свега била одлика текстова писаних вишим стилем (уп. Куршевић 2013: 446–447).

³² Употреба птц. у облику номинатива унутар ове конструкције представља иновацију у односу на класичну старословенску структуру апсолутног датива. У тој појави се крије утицај народног језика, који је могао да иде у два правца: са једне стране, у њој се, могуће је, огледа започети процес адвербијализације партиципа, а са друге стране, до ње је довела интерференција са апсолутним номинативом, функционално идентичним средством вернакуларног порекла (уп. Куршевић 2007).

Табела 4: Преглед фреквенције акт. птц. у оквиру конструкције *апсолутни датив* по анализираним текстовима

	српскосло- венски вишег стила		српскословенски нижег стила					старосрпски	
	ДАТ	СиИ	НБС 53	САТ	Ник. 52	СА	БА	ГА	РоТ
	13/102 12,75%	45/410 10,98%	1/50 2%	1/9 11,11%	3/56 5,36%	154/1367 11,29%	45/645 6,98%	13/311 4,18%	20/55 36,36%
корэф. АД	15,38%	2,22%	/	100%	/	17,93%	31,11%	/	/
у функц. нез. реч.	15,38%	24,44%	100%	/	100%	43,75%	48,89%	100%	100%
са птц. у ном.	/	/	/	/	100%	4,14%	11,11%	30,27%	/
у форму- ли	/	/	/	/	/	9,09% у	22,22%	69,23%	100%

корэф. АД = кореферентни апсолутни датив, функц. = функција, нез. реч. = независна реченица, птц. = партицип, ном. = номинатив

На основу компаративне анализе резултата изнетих у табели може се закључити да је апсолутни датив, осим унутар формуле, својство пре свега текстова писаних књижевним језиком. При томе, може се уочити унутрашња еволуција у његовом функционисању: од адвербијалног детерминатора ка функцији независне реченице, односно од средства којим се на комуникативном нивоу анализе маркира позадинска предикација ка неутрализацији те функције. Прве карактеристике се процентуално чешће срећу у текстовима вишег стила, а друге у текстовима нижег стила. Непотврђеност хипотактичких везника уз апсолутни датив у српскословенским текстовима нижег стила само говори у прилог редукцији његове адвербијалне употребе. Паралелно са овим, одликом српскословенских текстова нижег стила појављују се и друге иновације: процентуално чешћа употреба кореферентног апсолутног датива и појава партиципа у форми номинатива унутар конструкције.

4.5. *Активни партиципи у оквиру конструкције акузатив са партиципом.* Као варијанта двоструког акузатива, ова конструкција се у старословенском и редакцијским споменицима употребљавала у функцији објекатске допуне уз глаголе перцепције (внѣдѣти, зрѣти, слышати) и уз глаголе интелектуалних радњи (вѣдѣти, раздѣмѣти) (уп. Веџерка 1961: 57–58). У време настанка словенске писмености била је продуктивна у говорној бази,³³ али је с временом, као последица нарастајуће син-

³³ То доказује њихова системска ослоњеност на конструкцију двоструког акузатива (уп. Потебня 1958: 308–309) као и преводна техника, будући да су њом превођене грчке конструкције акузатива са птц. и акузатива са инфинитивом (уп. Веџерка 1996: 196).

таксичке транзитивности, у старосрпском постепено била замењивана герундом, а потом и вербалном структуром (Grković-Major 2018).

У нашем корпусу забележена је пре свега у текстовима писаним књижевним језиком.³⁴ Њена употреба како унутар директног говора (заџтра же его хоцете видѣти на велнкоѡ|м| коны з|д|рава н ве|с|(е)ла издеџаа, СА: 91v/7–10), тако и унутар наративних пасажа (прншѣдше же въ ц(а)|р|с|кѣн дворѣ. алеџандра на прѣстолѣ вносоѣ сѣ|д|(е)џа видѣше, СА: 37r/6–9) у великој мери доприносила је експресивности језичког израза. У појединим текстовима срећемо и употребу ове конструкције са адвербијализованим обликом птц. (герундом) у књишком фонетском лику: н видн зцнѣ велнка вше секе к нецѣ плавѣше се ва недодинн кнвѣ (БА: 138б/ 3–5), као и у вернакуларном лику: н видѣхъ дрѣгѣ агъгелн гредѣке н носеке празна скровница (Ник. 52, I: 574/29–30).

Табела 5: Преглед фреквенције акт. птц. у оквиру конструкције *акузатив са партиципом* по анализираним текстовима

српскословенски вишег стила		српскословенски нижег стила					старосрпски	
ДАТ	СиИ	НБС 53	САТ	Ник. 52	СА	БА	ГА	РоТ
2/102 1,96%	26/410 6,34%	6/50 12%	2/9 22,22%	10/56 17,86%	72/1367 5,24%	21/645 3,26%	7/311 2,25%	0/55 0%
/	/	>65% у адв. форми	/	>20% у адв. / верн. форми	<2% у адв. форми	>60% у адв. / верн. форми	100% у верн. форми	/

адв. форма = адвербијализована форма, верн. форма = вернакуларна форма

На основу података изнетих у табели може се закључити да је употреба овог средства једна од црта која диференцира српскословенски од старосрпског регистра, док се одликом нижег стила може сматрати повећана употреба адвербијализоване форме птц. (герунда) у књишком фонетском лику уместо партиципа у оквиру ове конструкције. Употреба герунда у вернакуларном лику у оквиру ове конструкције остаје ван домена којим се дефинише књижевнојезичка норма.

4.6. *Активни партиципи у функцији предикатива.* Ову функцију имали су активни птц. који су се налазили на позицији обавезног конституента предиката у два структурна типа: а) уз фазне и комплексно транзитивне глаголе и б) уз глагол бити (Večerka 1961: 65–92). Уз глагол бити означавали су стање или радњу субјекта са конкретним семантичким реализацијама дуративности, итеративности и фреквентивности (Večerka 1961: 82). Будући архаично средство,³⁵ они су већ у старословенским споменицима стилски маркирани.

Забележили смо их и у нашем корпусу: И ѡ|т| того хбо д(ь)не вѣсѣгда въ недоџменѣн прѣбывае вѣ алеџа|н|дрѣ ц(а)рь. (СА: 240г/8–10). И међу овим примерима бележимо

³⁴ Њене спорадичне потврде у ГА, у 100% случајева са птц. у вернакуларном лику, могу се оправдати утицајем предлошка који је био на књижевном језику.

³⁵ Подаци из раних словенских вернакуларних споменика потврђују њено словенско порекло (Večerka 1961: 68, 82).

употребу адвербијализоване форме: *сннѣ мон ан⁴анѣ · да вѣдѣтъ ѿчи твоѣ долѣ зрѣше · а горѣ видѣше* (НБС 53, I: 476/8–11). Нису одлика сваког текста, већ представљају индивидуалну одлику језика писара.

Табела 6: Преглед фреквенције акт. птц. у функцији предикатива по анализираним текстовима

српскословенски вишег стила		српскословенски нижег стила					старосрпски	
ДАТ	СиИ	НБС 53	САТ	Ник. 52	СА	БА	ГА	РоТ
6/102 5,88%	2/410 0,49%	2/50 4%	0/9 0%	5/56 8,93%	56/1367 4,10%	7/645 1,09%	0/311 0%	0/55 0%

Показује се да је оваква употреба акт. птц. стилско средство које може да диференцира књижевни језик од вернакуларног, док степен њихове конгруентности може да указује на виши односно нижи стил српскословенског.

5. ЗАКЉУЧАК. На основу дистрибуције и фреквенције појављивања синтаксичко-семантичких реализација акт. птц. унутар анализираних текстова јасно се издвајају употребе заједничке књишком и вернакуларном начину изражавања од чисто књишких. У прве се сврставају употребе акт. птц. у функцији герунда и структуре са везником / партикулом *и* између активног птц. (/герунда) и финитног глагола, које заправо представљају два хронолошка слоја исте дубинске структуре, док књишки карактер имају све остале. Међу њима се уочавају особености које диференцирају виши од нижег стила српскословенског.

Супротстављање вишег и нижег стила српскословенског језика се на плану синтаксе акт. птц. најбоље изражавало степеном њихове конгруентности – процентуално чешће употребе неконгруентних акт. птц. у функцији адноминалног или адвербијалног детерминатора јесу црте које је допуштала норма српскословенског језика нижег стила, до којих је довела интерференција књишког и вернакуларног начина изражавања. Ти примери, са једне стране, сведоче о слободнијем односу писара према предлошцима неканонског карактера (тј. о његовом степену владања књижевнојезичком нормом), а са друге, о процесу адвербијализације птц. који се дешавао у вернакуларној бази. Поред тога, средњи стил се одликује и повећаном употребом партиципа и партиципских конструкција у функцији независног предиката, која указује на губљење њихове синтаксичке и комуникативне функције, те о оправданости њихове употребе једино на стилском нивоу анализе.

Највеће разлике међу стиловима се могу уочити на плану употребе конструкције апсолутни датив. Иако је од почетака писмености то књишко средство, на основу иновација на функционалном плану може се реконструисати еволуција његове употребе током српскословенског периода писмености: од средства снажно синтаксички и комуникативно мотивисаног до чистог стилског средства. Поред тога, нижи стил српскословенског се одликује процентуално чешћом употребом корелативног апсолутног датива као и чешћом појавом птц. у форми номинатива унутар конструкције.

Будући да су уочене иновације, настале на основу заједничких унутарјезичких развојних процеса, потврђене и у староруској писмености (уп. Соџин 1995; Ремнџва 1989; Живов 2017: 328–464), закључујемо да се у овом домену језичког система може говорити о постојању изонорме црквенословенског језика нижег стила у оквиру ареала Православне Славије.

Проучавање употребе акт. птц., тог типично књишког средства изражавања, у средњем стилу српске средњовековне писмености показује да је тај језик у великој мери пратио развојне процесе који су се дешавали у вернакулару. Они су се у средњем стилу манифестовали на два начина: у правцу смањења употреба акт. птц. у својству именских речи и истовремено у правцу пораста њихове прилошке функције, што је водило ка њиховој граматикализацији у чисто прилошке форме.

Литература

- Борковский В. И., Кузнецов П. С. *Историческая грамматика русского языка*. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963.
- Грковић-Мејдор Ј. *Списи из историјске лингвистике*. Ср. Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007а.
- Грковић-Мејдор Ј. „Језик српске средњовековне писмености: достигнућа и задаци.” *Шестдесет година Института за српски језик САНУ*. Зборник радова I. Београд, 2007б: 249–266.
- Грковић-Мејдор Ј. *Историјска лингвистика: когнитивно-типолошке студије*. Ср. Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2013.
- Даничић Ђ. *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII века*. Београд: Државна штампарија, 1874.
- Живов В. М. „Роль церковнославянского в истории славянских литературных языков.” К. В. Горшкова, Г. А. Хабургаева (ред.). *Актуальные проблемы славянского языкознания*. Москва: Издательство Московского университета, 1988: 49–99.
- Живов В. М. *История языка русской письменности. Том I*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2017.
- Ивић П. *Српски народ и његов језик*. – 2. изд. Београд: Српска књижевна задруга, 1986.
- Јовановић Т. „*Варухово откровење у преписима манастира Савине и Никольца.*” *Српски језик – студије српске и словенске I/1–2* (1996): 557–574.
- Јовановић Т. „*Дела апостола Томе и Индији према Хиландарском препису XIV века.*” *Археографски прилози*, 20 (1998): 41–53.
- Јовановић Т. „Српски преписи апокрифа *Како Давид написа Псалтир.*” *Археографски прилози* 21 (1999): 299–313.
- Јовановић Т. „Српскословенски преписи апокрифа *Како се написа Јеванђеље.*” *Неохеленско наслеђе код Срба I*. Зборник посвећен обележавању десетогодишњице оснивања Катедре и седамдесетогодишњице њеног првог управника професора Миодрага Стојановића. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Асоцијација неохелениста „Јоргос Сеферис”, 2005а: 69–74.

- Јовановић Т. „Краћа верзија апокрифа о Адаму и Еви у српском препису XVI века.” *Slavia*, 74/2–3 (20056): 367–377.
- Куршевић М. „Апсолутни датив у српској средњовековној писмености.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIX/1 (2006): 35–113.
- Куршевић М. „О једној редакцијској иновацији у конструкцији апсолутног дати­ва.” *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 36/1 (2007): 245–256.
- Куршевић М. „Прилог познавању сакралног стила српскословенског језика: ап­солутни датив.” Грковић-Мејџор Ј., Кончаревић К. (ур.). *Теолингвистичка проуча­вања словенских језика*. Београд: САНУ, 2013, 401–417.
- Куршевић М. „Дискурсне и контекстуалне основе употребе номиналних средстава у Српској Александриди.” Алановић, Миливој et al. (ур.). *Лексика–грамати­ка–дискурс (Зборник у част проф. Вери Васић)*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2014а: 327–342.
- Куршевић М. *Хипотактичке структуре у Српској Александриди: функционал­ностилски аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2014б.
- Куршевић М. „Ка дефинисању црквенословенског језика нижег стила: на при­меру исказивања семантичке субординације.” Anatolij A. Alekseev, Nikolaj P. Antropov, Anna G. Kretschmer, Fedor B. Poljakov, Svetlana M. Tolstaja (Hrsg.). *Slawische Geisteskultur: ethnolinguistische und philologische Forschung. Teil 2: Zum 90. Geburtstag von N. I. Tolstoj*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2016: 133–150.
- Маринковић Р. и Јерковић В. (прир.). *Српска Александрида: свеска друга*. Београд: Српска академија наука (Одељење језика и књижевности, Критичка издања срп­ских писаца, II), 1985.
- Потебња А. А. *Из записок по русској грамматици*. Тт. I–II. Москва: Академија наук СССР, 1958.
- Радовановић М. „Предговор.” Радовановић М. (ур.). *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, 1996, [1]–16.
- Ремнёва М. Л. „Конструкција ‘дательный самостоятельный’ как стилистически мар­кированное средство передачи временных значений.” *Вестник Московского университета*, 2 (1989): 33–41.
- Ремнёва М. Л. *Пути развития русского литературного языка XI–XVII вв.* Москва: Издательство Московского университета, 2003.
- Толстој Н. И. *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина; Нови Сад: Матица српска, 2004.

*

- Beekes R. S. P. *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 1995.
- Brozović D., Ivić P. *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1988.

- Corin A. R. „The dative absolute in Old Slavonic and Old East Slavonic.” *Die welt der Slaven* XL/2 (1995): 251–284.
- Daničić G. „Indijske priče prozване Stefanit i Ihnilat.” *Starine JAZU* II (1870): 261–310.
- Grković-Major J. „The development of perception verb complements in the Serbian language.” J. Grković-Major, B. Hansen, B. Sonnenhauser (eds). *Diachronic Slavonic Syntax. The Interplay between Internal Development, Language Contact and Metalinguistic Factors*. Berlin – Boston: de Gruyter, 2018: 339–360.
- Lehmann W. „The reconstruction of non-simple sentences in Proto-Indo-European.” Paolo Ramat (ed.). *Linguistic reconstruction and Indo-European syntax: Proceedings of the Colloquium of the ‘Indogermanische Gesellschaft’, University of Pavia, 6–7 September 1979*, Amsterdam: John Benjamins, 1980, 113–144.
- Meje A. *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika*. Beograd: Naučna knjiga, 1965.
- Mihaljević M. *Slavenska poredbena gramatika: 2. dio*. Zagreb: Školska knjiga, 2014.
- Močuljskij W. „Zur mittelalterlichen Erzählungsliteratur bei den Südslaven.” *Archiv für slavische Philologie* XV (1893): 377–380.
- Ringheim A. *Eine Altserbische Trojasage*. Prague–Upsal: Imprimerie de l’État à Prague, 1951.
- Stanislav J. „Dativ absolutný v starej cirkovnejslovančine.” *Byzantinoslavica* V (1933–34): 1–112.
- Večerka R. *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
- Večerka R. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax III: Die Satztypen: Der einfache Satz*. Freiburg: Weiher Verlag, 1996.
- Večerka R. „The influence of Greek on Old Church Slavonic.” *Byzantinoslavica* LVIII/2 (1997): 363–386.

Извори

- ДАТ: *Дела апостола Томе у Индији* (Јовановић 1998)
- СИИ: *Стефанит и Ихнилат* (Даничић 1870)
- НБС 53: *Зборник апокрифа и других састава*. Београд: Народна библиотека Србије, РС 53, 1570–1580.
 I: *Повест о Акиру Премудром* (л.37а–55б)
 II: *Како се написа јеванђеље* (Јовановић 2005а: 72–73)
 III: *Како Давид написа псалтир* (Јовановић 1999: 312–313)
 IV: *О Адаму и Еви* (Јовановић 2005б: 367–377)
- САТ: *Слово о Александру Тројанском* (Моџулјскиј 1893)
- Ник.52: *Зборник мешовите садржине*. Збирка манастира Никољац, бр. 52, 1485/95.
 I: *Варухово откровење* (Јовановић 1996: 568–574)
 II: *Како се написа јеванђеље* (Јовановић 2005а: 72)
 III: *Како Давид написа Псалтир* (Јовановић 1999: 308–309)
- СА: *Српска Александрида* (Маринковић – Јерковић 1985: 1–614)
- ГА: *Гајева Александрида*. Загреб: Научна и свеучилишна књижница, S.M. 32F.15, 1520–1540.

- БА: *Берлинска Александрида*. Берлин: Државна библиотека – Пруско културно наслеђе, Рукописно одељење [Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Handschriftenabteilung], Ms. slav. quart 8, последња деценија XV века.
- РоТ: *Роман о Троју* (Ringheim 1951: 35–75)

Марина Ф. Куршевич

АКТИВНЫЕ ПРИЧАСТИЯ В СРЕДНЕМ СТИЛЕ СЕРБСКОЙ СРЕДНЕВЕКОВОЙ ПИСЬМЕННОСТИ: ВОЗМОЖНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ СЕРБСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Резюме

Главным предметом данной работы является употребление активных причастий, одной из особенностей книжного способа выражения, в среднем стиле сербской средневековой письменности. Этот стиль реализован в произведениях неканонического характера и/или светского содержания и представляет славяносербский язык, функционально приспособленный для широкой читательской публики, т.е. литературный язык, норма которого была открыта для влияния древнесербского вернакуляра. Целью исследования является нахождение реализации активных причастий и специфики их употребления, которые могут считаться функционально-стилистической особенностью данного стиля.

В основной корпус исследования вошли повествовательные прозаические произведения нецерковного характера (конкретно, издания и рукописи сербских средневековых списков старозаветных и новозаветных апокрифов, романов и повестей), вышедшие в период XIV–XVII веков. Принадлежат к пограничной жанровой области, отобранный корпус представляют тексты, различающиеся по своей языковой и стилистической реализации (написаны высоким или низким стилем славяносербского, или на древнесербском языке), что предоставило нам возможность сделать действительный обзор дистрибуции и частоты употребления активных причастий, в зависимости от типа и стиля языка.

Обзор употребления активных причастий по исследованным текстам приводится в соответствии с их синтаксическими функциями, внутри которых в процентном отношении отражены новшества в их реализации в формальном и функциональном плане. Особое внимание посвящено особенностям их использования в коммуникативном и стилистическом плане.

На основании дистрибуции и частоты синтаксической реализации активных причастий в исследованных текстах сделан вывод, что общей особенностью указанных текстов может считаться употребление активных причастий в функции герундия, а также в рамках структур с соединительным / разделительным союзом *и* между ними и финитным глаголом, которые, в сущности, представляют два хронологических среза той же глубинной структуры. Другая форма употребления носит книжный характер, т.е. стилистически маркирована. Среди них отмечаются особенности, которые разделяют высокоий и низкий стили славяносербского языка. В первую очередь, это появление адвербиализованных форм активных причастий в различных функциях (что свидетельствует о процессе их грамматикализации в чисто наречные формы, что отмечается в вернакулярной базе), а затем и увеличение частоты употребления причастий и причастных оборотов в функции самостоятельного предиката (что указывает на потерю их синтаксической и коммуникативной функции, а также свидетельствует об оправданности их использования только на стилистическом уровне анализа).

Ключевые слова: сербская средневековая письменность, история сербского литературного языка, славяносербский язык, средний стиль, синтаксис, активные причастия, средневековые романы и повести, апокрифы.